

Sažetak

Ivo Škarić, sveučilišni profesor u miru, Zagreb

UDK 811.163.42, znanstveni članak

primljen 5. srpnja 2005., prihvaćen za tisak 20. kolovoza 2005.

Croatian Expressions in the Croatian Language

or

What Does the Croatian Constitution Actually Prescribe about the Language

The author identifies a set of words of importance for the identity of the Croatian language and calls them Croatianisms in the Croatian language. These words co-exist with other words that are common for the remaining three standard languages based on the štokavian dialect. He calls these parallel words spontaneities because they have become spontaneous through a longer period of habituation of the speakers of Croatian to the Croato-Serbian language.

JEZIK, KOMUNIKACIJA I SPOSOBNOST: NAZIVI I BLISKOZNAČNICE

Zrinka Jelaska

Jezik je jedinstvena ljudska pojava, apstraktan sustav znakova koji poglavito služi za sporazumijevanje, iako ima i brojne druge uloge, poput poimanja svijeta, sredstva djelovanja, sredstva stvaranja, sredstva poistovjećivanja itd. Neki jezikoslovci smatraju da je dio općih kognitivnih sposobnosti, drugi da je zaseban modul, neki čak smatraju da postoji jezični instinkt. Kako god jezik određivali, a odrednice su jezika brojne, jezikoslovci se danas uglavnom slažu da je on sustav znakova koji se ostvaruje različitim jezičnim djelatnostima. One se dijele na jednostavne: primanje (slušanje, čitanje) i proizvodnju (govorenje i pisanje), te složene: međudjelovanje (razgovaranje, dopisivanje) i posredovanje (usmeno i pismeno prevođenje). Svaka se od tih jezičnih djelatnosti temelji na jezičnome znanju u ljudskome umu.

Međutim, u novije se doba često jezično znanje suprotstavlja sposobnosti sporazumijevanja. Drugim riječima, od jezika se odvaja njegova glavna svrha – sporazumijevanje, pa se jezična sposobnost (vladanje jezikom kao sposobnošću ljudskoga uma) suprotstavlja sposobnosti sporazumijevanja u stvarnim situacijama, tzv. komunikacijskoj sposobnosti. Kao *communicative competence* taj se pojam najprije pojavio u engleskome jeziku, a iz njega se proširio u druge jezike, često u najrazličitijim (pa i spornim) značenjima. U hrvatskome postoji nekoliko nazivnih

inačica: osim kao *komunikacijska sposobnost* (npr. A. Kramer, 2000.) pojavljuje se integralno prenesena *komunikacijska kompetencija* (npr. J. Mihaljević-Djigunović, 1998., J. Granić, 2003.), *sposobnost sporazumijevanja* (npr. A. Peti-Stantić, 2004.), *komunikacijska osposobljenost* (npr. D. Pavličević-Franić, 2005.) i *komunikacijska stručnost* (D. Pavličević-Franić, 2005.). Moglo se nazvati i *komunikacijskom umješnošću*.

Pojava pojma komunikacijske sposobnosti

Današnja višeznačnost pojma *communicative competence*, koji se pripisuje D. Hymesu (1970.), proizlazi iz najrazličitijih shvaćanja izvornoga pojma uključujući sporna i pogrješna tumačenja, pojednostavljivanja, prihvaćanja kasnijih spoznaja, popularnosti i pomodnosti samoga naziva, ali i nejasnoća u Hymesovu pristupu. Ni na engleskome, ali ni na hrvatskome, bez obzira u kojoj se inačici pojavljivala, komunikacijska sposobnost nema uvijek isti sadržaj. Na primjer, prema jednoj od odrednica da je komunikacijska sposobnost znanje koje osobi omogućuje da se uspješno služi jezikom zajedno s njezinom sposobnošću da se stvarno služi tim znanjem u sporazumijevanju, komunikacijska sposobnost (engl. *communicative competence*) bila bi ne samo različita od jezične sposobnosti (engl. *language competence*), nego njoj i nadređena.

Jedan je od uzroka uvođenja pojma komunikacijske sposobnosti, a naročito njegove proširenosti, iskustvo s učenjem jezika. U nastavi se učenje jezika često izjednačavalo s učenjem gramatike, jer su tradicijski programi jezične nastave zahtijevali učenje jezikoslovnih pojmova. Jasno je da se velika razlika između znanja o jeziku stečenoga u nastavi i znanja jezika nužnoga za sporazumijevanje najprije i najjasnije očitovala u vladanju živim stranim jezicima. No pokazalo se da u hrvatskome školstvu postoji sličan problem i u učenju književnoga jezika, tj. standardnoga idioma hrvatskoga jezika.¹

Drugi su važan uzrok uvođenja pojma komunikacijske sposobnosti promjene u teorijskoj lingvistici i njezin utjecaj na primijenjenu lingvistiku. Tradicijske su se gramatike osnivale na opisivanju jezičnih razina i propisivanju prihvatljivih jedinica i ustrojstava. Gramatika je poimana kao jezično svojstvo, tj. dio jezika. Promjenu u pogledu na jezik i jezikoslovlje koja je dovela do pojma komunikacijske sposobnosti potakao je generativni jezikoslovac N. Chomsky (1965.) svojim poimanjem gramatike kao dijela uma, tj. znanjem o obilježjima materinskoga jezika i načinu kako on djeluje, Chomsky je uveo razliku između jezične sposobnosti i jezične izvedbe. Kao nesvjesno, urođeno znanje jezika (fonoloških i sintaktičkih pravila) idealiziranoga

¹ To je i jedan od glavnih poticaja na promjene ugrađene u Hrvatski nacionalni obrazovni standard.

govornika, sposobnost je (engl. *competence*) odvojena od izvedbe (engl. *performance*), stvarne uporabe jezika u konkretnoj situaciji. Chomsky i njegovi sljedbenici bave se samo znanjem, ali ne i uporabom jezika.

D. Hymes (1970.) odbacio je usko generativističko gledanje na jezik. Služio se nazivom sposobnost za uporabu (engl. *competence for use*), navodeći da treba nadići dihotomiju sposobnosti i izvedbe, tj. ostvaraja. Jezična sposobnost znači sposobnost proizvodnje i razumijevanja svih mogućih gramatičnih rečenica nekoga jezika, no ne i sposobnost obrade stvarnih prikladnih, ali negramatičnih iskaza koji se doista ostvaruju. Komunikacijska sposobnost znači vladanje uporabnim pravilima koja uz jezična omogućuju govorniku da se uspješno sporazumijeva. U nju su uključene i društvene, kulturološke, gospodarstvene razlike, prikladni stilovi i norme, višejezičnost, raznolike sposobnosti pojedinih konkretnih jezika i slično. Umjesto idealiziranoga govornika i slušatelja Hymes pretpostavlja stvarnoga govornika i slušatelja čija sposobnost uključuje znanje onoga što je (formalno) moguće, izvedivo, prikladno i ostvareno. Njegov je pojam znanja i sposobnosti ljudi koji uspješno vladaju jezikom jako utjecao i na najrazličitija područja poučavanja i procjene znanja, kao što su opći pristup, izrada programa, metodologija, testiranje.

Poslije su različiti jezikoslovci dopunjavali i prilagođavali Hymesov pristup. Neki su od njih dalje dijelili komunikacijsku sposobnost, dodajući novu – strategijsku, koja pokriva verbalne i neverbalne načine za prevladavanje poteškoća u sporazumijevanju, diskursnu (znanje pravila koja upravljaju spojem izreka i komunikacijskih uloga u diskursu) itd. Stručnjaci Europskoga vijeća u Europskome jezičnome okviru², kraticom CEF (Council of Europe, 2001.), riješili su teškoće s razlikovanjem jezične od komunikacijske sposobnosti objedinjujući ih u jednu. Diješe ih tek na nižoj razini, odvajajući jezičnu kao jednu od podspobnosti. Komunikacijska jezična sposobnost omogućuje osobi da djeluje prikladnim jezičnim sredstvima. Autori navode da se sastoji od brojnih sposobnosti kojima nije lako odrediti konačni broj. Temeljne su podspobnosti jezična (lingvistička), društvenojezična (sociolingvistička) i uporabna (pragmatička) sposobnost. Jezična sposobnost odnosi se na znanje dijelova jezika kao sustava, neovisno o društvenim vrijednostima i ulogama njegovih različitih inačica, uključuje tradicionalne razine: leksičku, gramatičku (morfološku, tvorbenu i sintaktičku), semantičku, fonološku, ortografsku i ortoepsku. Društvenojezična sposobnost odnosi se na društvene uvjete za uporabu jezika. Uporabna sposobnost odnosi se na funkcionalnu uporabu jezika, tj. različite jezične uloge i govorne činove.

² Engl. Common European Framework of Refererence for Languages: Learning, teaching, assessment

Anglizam kompetencija kao konkurencija latinizmu

Stručnjaci i predavači stranih jezika koji su se prvi susreli s Hymesovim pojmom ili kasnijim inačicama, od hrvatskih su naziva za istu englesku riječ odabrali riječ sposobnost. U Europskoj jezičnoj mapi³ redovito se govori o *sposobnostima* kojima korisnik raspolaže (npr. slušanja), iako se jednom navodi i tuđica: *Profil jezične kompetencije* (u Putovnici).

Različiti hrvatski nazivi očito proizlaze iz želje da se primijeni važno normativno načelo u hrvatskome i rabi domaća riječ umjesto tuđice. Riječ *kompetencija* u navedenome je smislu anglizam jer dolazi iz engleskoga, iako je po podrijetlu latinska riječ pa je na djelu posredno posuđivanje. Drugi je razlog za postojanje različitih naziva upravo to što riječ *kompetencija* kao latinizam već postoji u hrvatskome, zajedno s domaćim zamjenama. Izvorno značenje latinske riječi *competere* B. Klaić (1978., 2002.) tumači kao *dolikovati, težiti*. Autor navodi hrvatska značenja:

“1. nadležnost, djelokrug, ovlaštenje neke ustanove ili osobe, mjerodavnost; 2. područje u kome neka osoba posjeduje znanja, iskustva; 3. prinadležnosti koje nekome pripadaju” (te da je riječ *kompetentnost* isto što i *kompetencija*). To pokazuje da je kompetencija poglavito nadležnost, mjerodavnost, pa u prototipnome značenju zapravo nije ni bliskoznačnica riječi sposobnost. Tek se u riječima iz porodice tih dviju riječi: u pridjevu *kompetentan* i u pridjevu *sposoban* pokazuje preklapanje dijela njihova značenja. Kompetentan je

“1. sposoban, upućen, vlastan, koji zna, vrstan, koji je upućen u nekom području; 2. koji po svom zvanju ili opunomoćenjima ima pravo nešto rješavati ili raditi, suditi o nečemu; nadležan, ovlašten, mjerodavan, osposobljen” (B. Klaić, 1978., 2002.).

Dakle, značenja riječi kompetencija i sposobnost djelomično se preklapaju, kao i značenja riječi kompetentan i sposoban. Prema općejezičnomu načelu istoznačnice su nepoželjne pa se jedna od njih često gubi. Ako se ne izgubi, počinje se, opet prema općejezičnome načelu, razlikovati uporabom ili značenjem. Kako se tu tuđica *kompetentan* nije izgubila iz hrvatskoga jezika, iako je postojao pridjev *sposoban*, njihovo je supostojanje dovelo do nužnoga značenjskoga razlikovanja, potpomognutoga razlikom u značenju imenice *kompetentnost*, ili *kompetencija*. Tako u hrvatskome značenje riječi *kompetentan* prototipno uključuje društveno priznanje, ulogu ili moć.

No noviji rječnici pokazuju da značenjski razvoj ide i u smjeru sposobnosti. U englesko-hrvatskome rječniku (R. Filipović, 1996.), čije je prvo izdanje nastalo prije pedesetak godina, kao prijevodi riječi *competence* navedene su:

³ Europsku je jezičnu mapu, uz engleski, francuski, njemački, talijanski, i na hrvatskome izdala Školska knjiga.

“1. sposobnost (*for a th; to do*), osposobljenje 2. *jur.* nadležnost, mjerodavnost, djelokrug, kompetencija”.

Za pridjev *competent* autor navodi

“dostatan, dovoljan; vrstan, sposoban, upućen; *jur* nadležan, ovlašten, kompetentan (*to do*); dozvoljen (*for ap to do*).”

U mlađemu englesko-hrvatskomu rječniku (Ž. Bujas, 1999.) prijevodnice su za imenicu *competence*:

“kompetencija, nadležnost, ovlaštenost; sposobnost, stručnost, dovoljnost, dovoljan dohodak”.

Međutim, autor ne postupa jednako s pridjevom *competent*, već navodi:

“ovlašten, nadležan; sposoban, stručan; dovoljan”.

U rječniku sinonima (Lj. Šarić i W. Wittschen, 2003.) za riječ *kompetencija* najprije je uz ustanove navedeno

“djelokrug, područje djelovanja, pravo odlučivanja, mjerodavnost, pozvanost, nef. nadležnost”,

a kompetencija u struci

“kompetentnost, stručnost, sposobnost, pozvanost, stručna provjerenost/priznatost, vještina, kvalificiranost, kvalifikacija”.

Uz pridjev kompetentan navedeno je

“meritoran, mjerodavan, stručan, sposoban, pozvan, priznat, provjeren, kvalificiran, osposobljen, specijalistički”.

Dovoljnost, pozvanost, provjerenost, priznatost, kvalificiranost i kvalifikacija zbog svoga značenja, a *osposobljenje* zbog izraza ne bi bile prikladne zamjene za tuđicu *kompetencija*, bila komunikacijska ili jezična.

Sposobnost i osposobljenost umjesto kompetencije

Komunikacijska sposobnost označava sposobnost služenja jezičnim znanjem u sporazumijevanju. Nije nužno navoditi ‘stvarnoga’ služenja znanjem, jer sposobnost služenja podrazumijeva stvarno služenje. Kao posve domaći izraz naziv *sposobnost sporazumijevanja* bio bi prema načelu jezičnoga podrijetla bolji od naziva *komunikacijska sposobnost*, koji uključuje i jednu posuđenicu. Međutim, uslijed čestoga nizanja ili suprotstavljanja različitih vrsta sposobnosti (npr. jezična sposobnost, društvena sposobnost) jednakoga ustrojstva: pridjev i imenica, prošireniji je

ustrojbeno jednak naziv *komunikacijska sposobnost* umjesto različitoga (imenica i imenica u genitivu) ili tvorbeno neprikladnijega mogućega naziva *sporazumijevajuća sposobnost*.

Naziv *osposobljenost* umjesto *sposobnost* za tuđicu *kompetencija* može se uporabiti kada se na sposobnost sporazumijevanja gleda kao na razvojnu pojavu, kao nešto što se može steći, postići, čime se može do dovoljnoga stupnja ovladati uz svojevrsno učenje. Kada se npr. u nastavi, odnosno u procesu učenja, želi istaknuti da je pojedina sposobnost stečena, posljedica učenja i poučavanja, uvježbavanja, prikladno je rabiti i riječ *osposobljenost*. Ako nije važno istaći da je sposobnost sporazumijevanja stečena osposobljavanjem, nije nužno rabiti naziv *osposobljenost*. Kada je pak važno razlikovati ishod, tj. sposobnost samu, a ne način kojim se do njega došlo, naziv *osposobljenost* nije ni poželjan.

Jezična ili lingvistička sposobnost

Iako mnogi autori ne rabe naziv *sposobnost* nego zadržavaju tuđicu *kompetencija*, redovito naziv *lingvistička* zamjenjuju nazivom *jezična*. Riječ *lingvistički*, kao međunarodnica ili internacionalizam, u hrvatskome jeziku supostoji kao stručan naziv, odnosi se na jezikoslovlje ili lingvistiku kao struku. Stoga na hrvatskome *lingvistička kompetencija* ne bi bila istoznačnica nazivu *jezična kompetencija* (ili *jezična sposobnost*), nego bi bila što i jezikoslovna sposobnost, odnosno jezikoslovna osposobljenost. Ako se hrvatski autori i služe nazivom *lingvistička kompetencija*, on uglavnom nije isto što i *jezična kompetencija* (ili sposobnost), nego otprilike znači (i) jezikoslovno znanje. Na primjer, D. Pavličević-Franić (2005.) u svojoj knjizi rabi naziv *lingvistička kompetencija*, ali ju na jednom mjestu izravno određuje kao lingvističko znanje na razini gramatičke normativnosti.

Jezična sposobnost kao mogućnost

Da bi se služio jezikom u sporazumijevanju, čovjek mora imati sposobnosti govorenja, razumijevanja, čitanja ili pisanja u smislu mogućnosti čitanja (engl. *ability*). Na primjer, osobe s oštećenjima sluha, naročito velikim, nemaju jednake mogućnosti za slušanje kao ostale osobe. Zbog nemogućnosti da čuju oni nemaju sve jezične sposobnosti kao ostali (npr. razumijevanje stilističkih razlika izrečenih tananim promjenama boje glasa ili intonacije). Nedostaci sposobnosti slušanja očitovat će se i u drugim jezičnim djelatnostima za koje je sluh potreban (npr. u nadgledanju vlastita izgovora i glasnoće). Djeci s oštećenjima sluha nužno je omogućiti jezično primanje i proizvodnju da bi usvojili jezik jer su za usvajanje jezika jezične djelatnosti nužne. Budući da nemaju mogućnosti za (potpuno) ovladavanje onima koje ovise o sluhu, od presudne ih je važnosti što prije izložiti znakovanju kako bi imala sposobnost primanja jezika. Ako su pravodobno ovladala znakovanjem, jezične će

im sposobnosti koje ne ovise o sluhu biti jednake. Ako samo uče govoriti, sposobnosti slušanja, govorenja i razgovora bit će im ograničene u ovisnosti o sluhu, ali će nedostatak jezične proizvodnje i primanja ograničiti i njihovo jezično znanje, iako ono nije nužno povezano sa sluhom.

Jezične sposobnosti i jezične vještine

Pojam jezične sposobnosti (engl. *language competence*) često se u literaturi navodi uz slušanje, čitanje, govorenje i pisanje, koje se osim djelatnosti (engl. *language activity*) nazivaju i vještinama (engl. *language skills*). U općemu jeziku sposobnost poglavito znači prirodnu osobinu, svojstvo, a *vještina* naučeno. No granica među tim riječima nije čvrsta, u nekim se značenjima (bar u rubnima) pojedine od njih preklapaju.

Ovladavanje nekim jezičnim djelatnostima ili pojedinim njihovim vidovima događa se spontano. Tako se govor i slušanje kao dvije glavne djelatnosti osnivaju na općeljudskim sposobnostima usvajanja jezika. Njih nije potrebno posebno učiti. Osnivaju se i na prirodnim mogućnostima, na urođenome, one su prototipne sposobnosti. Ne zahtijevaju posebnu pouku, nego samo izloženost prikladnim uvjetima i poticanje. Dakle, sposobnostima se (engl. *ability, competence*) nazivaju jezične djelatnosti koje se (uglavnom) razvijaju spontano, tj. koje se usvajaju. Govorni jezik uspješno usvajaju sva djeca svijeta (osim djece koja nemaju neke od nužnih mogućnosti kao što su npr. spomenuta oštećenja sluha). Stoga su slušanje i govorenje jezične sposobnosti.

Druge je jezične djelatnosti ili pojedine njihove dijelove, odnosno poddjelatnosti, nužno naučiti i uvježbavati kako bi se stekle ili razvile. Njima se ne ovladava spontano, za njih je potreban svjestan napor, posebno osmišljene okolnosti i trud. Posebno se to odnosi na čitanje i pisanje kao drugotne jezične djelatnosti. Svi ljudi govore, samo su neki od njih pismeni. Vještinama se (engl. *skills*) nazivaju jezične djelatnosti koje se uče, tj. njima se (uglavnom) izravno poučava kako bi se svjesno naučile. Jezičnim vještinama nazivaju se jezične djelatnosti koje se (uglavnom) razvijaju učenjem i svjesnim uvježbavanjem, a osnivaju i na ovladavanju znanjem. Dobar su primjer vještina brzoga čitanja ili vještina debatiranja.

Dakle, prototipne se jezične sposobnosti usvajaju, dok se prototipne jezične vještine uče. Međutim, u tome kao i u mnogo čemu drugome nema čvrste granice. Unutar glavnih jezičnih djelatnosti pojedine se poddjelatnosti mogu učiti, npr. mogu se uvježbavati različite vrste govora. Usvajanje (kao spontano ovladavanje u prirodnoj okolini) i učenje (kao svjesno ovladavanje u posebno oblikovanoj, nastavnoj sredini) donekle se preklapaju, a često i prožimaju. Stoga se i njihovi nazivi katkada naizmjenično rabe, katkada se rabi samo jedan, katkad oba odjednom: usvajanje/učenje. Nadređeni je pojam ovladavanje (Z. Jelaska i sur., 2005.), umjesto

usvajanja i ovladavanja ili samo jednoga od njih u podređenome i nadređenome značenju. Ovladavanje nekim jezičnim djelatnostima u materinskome jeziku razlikuje od ovladavanja takvim djelatnostima u drugom jeziku. Znanstvenici se još ne slažu oko odnosa urođenih jezičnih sposobnosti i ovladavanja drugim jezikom, oko postojanja kritične dobi itd. K tomu, potpuna je usvojenost krajni domet svakoga svjesnoga učenja pojedinim jezičnim djelatnostima, njoj se teži. Pokazuje se da se u tome dometu učenje i poučavanje drugih i stranih jezika znatno razlikuje od znanja materinskoga jezika, kojim jedinim sva djeca mogu u potpunosti ovladati. U svakome slučaju, tek je posvemašnja usvojenost jezika gornja granica učenja čak i kada prethodni stupnjevi u potpunosti zadovoljavaju komunikacijsku svrhu. To znači da s gledišta konačne ovladanosti pojedinom jezičnom djelatnosti nije važna razlika između sposobnosti stečene učenjem i sposobnosti stečene usvajanjem. Ona je važna samo tijekom ovladavanja.

Jezično umijeće

Među navedenim hrvatskim zamjenama za posuđenicu kompetencija nije navedeno *umijeće*. Ta se riječ pojavila (vjerojatno) kao zamjena za riječ *vještina*.⁴ U Anićevu rječniku (1998.) uz natuknicu *umijeće* jednostavno se donose *vještina*, *sposobnost*, a glagol *umjeti* tumači se kao *vladati kojom vještinom*, *biti sposoban za što*, i upućuje na usporedbu s glagolom *znati*. U Rječniku hrvatskoga jezika (Šonje i Nakić, 2000.) za *umijeće* se navodi:

“1. praktično znanje u obavljanju neke radnje, posla i sl; vještina, 2. posebna sposobnost, urođeno znanje; dar”,

glagol *umjeti* nije naveden. Prema navedenome riječ *umijeće* zamjenjiva je objema riječima, tj. pokriva i značenje riječi *sposobnost* i značenje riječi *vještina*. Stoga bi jezično umijeće mogao biti i nadređen pojam za jezičnu sposobnost (spontano, urođeno ili potaknuto vladanje jezikom), i za jezičnu vještinu (naučeno, uvježbano vladanje jezikom). Kao što je korisno da nadređen pojam usvajanju i učenju jezika bude treća riječ: ovladavanje jezikom, moglo bi biti korisno naći i posebnu riječ kao nadređeni pojam za sposobnost i vještinu, kako bi se razlikovale. *Umijeće* bi bilo vrlo prikladno.

⁴ U Vodiču kroz Hrvatski nacionalni obrazovni standard za osnovnu školu (2005.) govori se o znanjima i umijećima iz jezične pismenost, potom o znanjima i vještinama koje se šire i razvijaju (str. 6.). Katalog kojim je počeo rad na HNOS-u pojavio se najprije kao Katalog znanja, sposobnosti i vještina. U Vodiču je naveden naziv Katalog znanja, sposobnosti i umijeća.

Svrhovitost izdvajanja komunikacijske sposobnosti

Poimanje razlika između jezičnih razina i komunikacijskih sposobnosti korisno je za uočavanje, opisivanje, proučavanje i poučavanje jeziku. Korisno je isticati da znanje gramatičkih pravila i jezičnih jedinica, te jezikoslovne raščlambe i u materinskome i u stranome jeziku mogu biti posve nekorisne za služenje jezikom u sporazumijevanju. Međutim, to nije uvijek tako. K tomu su jezikoslovna raščlamba, izdvajanje jezičnih jedinica i njihovih odnosa, samo jedan dio onoga čime se jezični stručnjaci bave. Ako se samo promotri prosječan općelingvistički priručnik počevši od njegova sadržaja, jasno će se vidjeti da se proučavanje jezika sastoji od znatno širega područja nego što su to temeljne jezikoslovne ili lingvističke discipline koje su uključene u pojam gramatike. Već semantika uključuje znanje o svijetu, a diskursna lingvistika ili pragmatika i znanje jezične uporabe. Jedna od najkraćih prihvatljivih odrednica jezika kao jedinstvenoga ljudskoga sustava za sporazumijevanje također pokazuje da razdvajanje jezika od sporazumijevanja, iako može biti prikladno za različite znanstvene pristupe, osiromašuje i jezik i sporazumijevanje.

No gramatika se različito određuje. Na primjer, jedan od novih i iznimno dobro prihvaćenih pristupa jeziku gramatiku smatra procesom i povezuje stupanj gramatičnosti sa stupnjem udaljenosti (prostorne, društvene, u znanju) među sudionicima u sporazumijevanju (S. Thornbury, 2001.). Prema navedenome je očito da se gramatika katkad poistovjećuje s jezikom, a katkad mu je dio. Očito je komunikacijsku sposobnost potrebno izdvajati samo ako se jezik poistovjeti s gramatikom, semantika izdvoji od gramatike, a pragmatika odvoji od jezika. Tada se trebaju navoditi gramatičke sposobnosti, koje se sastoje od gramatičkih znanja i gramatičkih vještina (tj. primjene), kao suodnosne sposobnostima razgovornoga i ostalih verbalnih sporazumijevanja. No ako se u jezičnu sposobnost uključuje gramatička (fonetska, fonološka, morfološka, sintaktička, semantička), pragmatička, komunikacijska i društveno-kulturna sposobnost povezana s jezikom, ona se suprotstavlja nejezičnim (i negovornim) komunikacijskim sposobnostima. Tada složeni naziv jezična komunikacijska sposobnost i nije potreban. Trebalo bi ga rabiti samo u riječkim slučajevima, npr. kada se ističe razlika prema nejezičnim komunikacijskim sposobnostima poput dodirivanja ili pjevanja.

Zaključak

Bez obzira kako se shvaćao pojam jezične i komunikacijske sposobnosti, hrvatski naziv (sposobnost ili koji drugi) trebao bi imati prednost pred posuđenicom *kompetencija* zbog normativnih načela. Postojanje starije, izravne posuđenice *kompetencija* otklanja argument da je potrebna nova riječ za novi engleski pojam. Kako i domaća riječ sposobnost i latinizam *kompetencija* trebaju proširivati značenje posuđivanjem da bi sadržajno odgovarale engleskome izvorniku u nekom od postojećih značenja

spomenutih u ovome, ili kojemu drugomu radu, ni proširivanje značenja nije dobar argument za posuđenicu. U određenim se slučajevima, kada se želi istaknuti jedan dio značenja ili objediniti različitosti, mogu upotrijebiti i neke druge riječi poput *osposobljenosti, umijeća*.

No raščlamba pojma i hrvatska zamjena za englesku riječ *competence* pokazuje jedan od razloga zašto neki hrvatski govornici radije rabe tuđice umjesto domaćih riječi. Tuđice manje pokazuju nepoznavanje značenja i povijesti određenoga pojma nego domaće riječi, prevedenice ili jednakovrijednice. Tuđica može pokriti i općenito i pojedinačno značenje, i nadređeno i podređeno značenje. Pronalaženje prikladnoga domaćega naziva zahtijeva znatno više znanja, razumijevanja pojave od jednostavnoga posuđivanja, katkada zahtijeva i razgraničenje. Stoga je načelo izbora domaće riječi umjesto strane odlika biranoga govora, visoke kulture koja se trudi ne samo očuvati svoj jezik, nego očuvati i značenjsku jasnoću i svrhovitost riječi.

No navedeni različiti nazivi *učenje i usvajanje, sposobnost i vještina* (i na hrvatskome i na engleskome), te *sposobnost* i *osposobljenost* (u hrvatskome) pokazuju razlog postojanja bliskoznačnica. Za razliku od istoznačnica koje su nepoželjne, bliskoznačnice su u nekim značenjima nužne. Naime, one u svome prototipnome značenju često tvore minimalne značenjske oprjeke. U svojim rubnijim značenjima bliskoznačnice se približavaju jedne drugima od djelomičnoga preklapanja u značenju do potpune zamjenjivosti. Time su most od jednoga značenja do drugoga. Njihovom je uporabom moguće pokazivati i stupnjevitost, tananost razlika među pojmovima koje izražavaju. No tim putem onda u jezik ulaze i tuđice.

Literatura

- Anić, V. (1998.), Rječnik hrvatskoga jezika, Novi liber
- Bujas, Ž. (1999.), Veliki englesko-hrvatski rječnik, Zagreb, Nakladni zavod Globus
- Canale, M. (1983.), From communicative competence to communicative language pedagogy, u J. C. Richards i W. Schmnidt (ur.), Language and Communication, Harlow, Longman, 2.–27.
- Chomsky, N. (1965.), Aspects of the theory of Syntax, Cambridge, MIT Press
- Chomsky, N. (1986.), Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use, New York, Praeger
- Council of Europe (2001.), Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment, Cambridge University Press
- Filipović, R. (1996.), English-Croatian Dictionary / Englesko-hrvatski rječnik, Zagreb, Školska knjiga
- Granić, J. (2003.), Sociolingvistička dimenzija komunikacijske kompetencije u višejezičnoj sredini, u Kovačević, M. i Pavličević-Franić, D. (ur.), Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini I.: prikazi, problemi, putokazi, str. 79.–88.

- Hymes, D. (1970.), On communicative competence, u J.J. Gumperz i D. Hymes (ur.) Directions in Sociolinguistics, New York, Holt, Rinehart and Winston, ponovo otisnuto u J. B. Pride i J. Holmes (ur.) (1972.), Sociolinguistics, Harmondsworth, Penguin Books, 269.–293.
- Jelaska, Z. i sur. (2005.), Hrvatski kao drugi i strani jezik, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada (u tisku)
- Klaić, B. (1978., 2000.), Rječnik stranih riječi, Zagreb, Nakladni zavod Matice Hrvatske
- Kramer, A. (2000.), Ciljevi nastavnog sata, Prima, revija za promicanje kvalitete jezičnih usluga, br. 2., Zagreb
- Mihaljević-Djigunović, J. (1998.), Uloga afektivnih faktora u učenju stranoga jezika, Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Pavličević-Franić, D. (2005.), Komunikacijom do gramatike: Razvoj komunikacijske kompetencije u ranome razdoblju usvajanja jezika, Zagreb, Alfa (u tisku)
- Peti-Stantić, A. (2005.), Sposobnost sporazumijevanja, u Granić, J. (ur.) Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike, HDPL, Zagreb–Split
- Šarić, Lj. i Wittschen, W. (2003.), Rječnik sininoma, Universitaetsverlag Aschenbeck & Isensee i Neretva d.o.o., Bremen–Oldenburg i Zagreb
- Šonje, J. i Nakić, A. (ur.) (2000.), Rječnik hrvatskoga jezika, Zagreb, Leksikografski zavod i Školska knjiga
- Thornbury, S. (2001.), Uncovering Grammar, Oxford, MacMillian Heinemann
- * (2005.) Vodič kroz Hrvatski nacionalni obrazovni standard za osnovnu školu, Zagreb, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa

Sažetak

Zrinka Jelaska, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 81-26, znanstveni članak
primljen 12. 5. 2005., prihvaćen za tisak 24. 5. 2005.

Language, Communication and Competence Names and Synonyms

The author discusses the concepts of language and communication ability and a few with them connected synonyms, such as ability and skill, language adoption and learning. There is a short review of the development of the concept *communication competence* and of the Croatian replacement for this loan-word. These examples suggest the necessity of the existence of synonyms and their role in the terminology.